

Matija Murko med domom in svetom

Ingrid Slavec Gradišnik

ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje, Novi trg 2,
SI 1000 Ljubljana, ingrid.slavec-gradisnik@zrc-sazu.si

Prispevek opozarja na svetovljanstvo Matije Murka. V njegovi osebni biografiji je množica osebnosti in krajev, v katerih je živel in po katerih je popotoval. Ob vseh postajah in premikih je bil s stiki in sporazumevanjem vpleten v številne, posebej akademske mreže, ki so bile transnacionalne. V tem okviru se je oblikovalo njegovo nazorsko in znanstveno obzorje. Kulturna zgodovina, filološki pozitivizem in komparativizem so bili temelji za zaris tematskih in metodoloških podlag ter družbenih razsežnosti etnologije na Slovenskem.

Ključne besede: Matija Murko, svetovljanstvo, kroženje znanja, zgodovina etnologije, metodologija

Der Beitrag behandelt den Kosmopolitismus bei Matija Murko. Seine Biographie zeugt von einer außerordentlichen Offenheit gegenüber anderen Personen und Räumen. An allen Stationen seiner bewegten Lebensgeschichte pflegte er zahlreiche Kontakte und intensive Beziehungen innerhalb transnationaler akademischer Netzwerke. Unter diesen Rahmenbedingungen entfaltete er seine Weltanschauung und seinen wissenschaftlichen Horizont. Die Kulturgeschichte, sein philologischer Positivismus und Komparativismus bildeten die Grundlage für die thematische und methodologische Begründung der Ethnologie im slowenischen Raum.

Schlüsselwörter: Matija Murko, Kosmopolitismus, Wissenskreislauf, Ethnologie, Methodologie

Uvod

Ko je France Novak predstavil *Izbrana dela* Matije Murka (1962), izdana v slovenščini desetletje po njegovi smrti, je zapisal:

Navsezadnje je bil tak izbor že zelo potreben. Mlajše generacije poznajo Murkovo delo manj, kakor bi bilo primerno njegovemu pomenu. Večina njegovih spisov je v prvih natisih teže dostopna sedanjim bralcem. Starejše generacije pri nas pa so njegovo delo in pobude žal premalo upoštevale. (Novak 1963: 249)

Ugotovitev je deloma v oporo tudi odgovoru na vprašanje, zakaj znova razpravljati o Matiji Murku (ali pa tudi katerem drugem znanstveniku, še posebej,

če mu je pripisana oznaka »ustanovitveni oče«¹). Tistim, ki se ukvarjajo z zgodovino svojih ved, ni tuje spoznanje, da vsaka generacija raziskovalcev na novo prebira in presoja pretekla spoznanja, večinoma z vidika aktualnih disciplinarnih vprašanj, pri tem odkriva nove razsežnosti ali jih osvetljuje z drugačnimi interesi ter skladno s tem morebiti tudi prevrednoti. Marsikaj pa je tudi spregledano in pozabljeno, ker se branja osredinijo na vprašanja, ki si jih vsak zgodovinar vede postavlja, razumljivo, z različnih gledišč in interesov. Znanje se torej ustvarja, prilagaja, pozablja, zavrača, prerašča, razširja, preoblikuje, in to vedno počnejo ljudje – sami ali v skupinah ter vedno v kulturno, družbeno, ekonomsko, politično in institucionalno specifičnih okoliščinah.

Murko z etnološkega vidika ni pozabljen, o čemer pričajo številni raziskovalci, ki so se bodisi navdihovali pri njegovih spisih, pomembnih za etnologijo, ali pa so mu s kritičnega stališča disciplinarne zgodovine dodeljevali poseben položaj v konstituciji vede in njenih nadaljnjih poteh (gl. npr. Kotnik 1944; Matičetov 1951; Grafenauer 1952, 1954; Novak 1961, 1985; Kuret 1972; Kremenšek 1978, 1983; Muršič in Ramšak 1995; Slavec Gradišnik 2000; Stanonik 2013).²

France Novak je o Murku leta 1963 zapisal tudi naslednjo sumarično oznako:

Matija Murko (1861–1952) je bil eden zadnjih velikih predstavnikov stare slavistične šole, ki je pod skupnim pojmom slovanska filologija združevala jezik, slovstvo, etnografijo in kulturno zgodovino. Temu širokemu pojmovanju slavistike je ostal zvest do konca življenja. Lahko bi rekli, da ga je celo razširil z vnetim delom za zbliževalno kulturno politiko. (Novak 1963: 248)

Zdi se, da ta ocena – podobna je bila v prispevku za *Slovenski biografski leksikon* (Glonar 1935) skoraj tri desetletja prej in še marsikatera poznejša – zdrži presojo. In to ne glede na to, kako so (bile) v podrobnostih presojene razsežnosti in pomen filologije, njena struktura, posamične smeri in raziskovalne metodologije, kar je posebno – in tudi že razmeroma izčrpno premišljeno in raziskano – vprašanje s poučno zgodovino; ta valovi od relativne filološke enovitosti v 19. stoletju do disciplinarnih specializacij in ponovnih zbliževanj in presečišč, od ekstenzivnih k intenzivnim oblikovanjem njihovih raziskovalnih problematik (Kremenšek 1980; Dolinar 2005a, b; Stanonik 2013) in vnovičnim

¹ Termin »ustanovitveni oče« oz. »ustanovitveni očetje« se je iz politične zgodovine ZDA prenesel tudi na oznako vlog in/ali pomenov, ki jih imajo oz. so jih imeli pomembni posamezniki pri razvoju katerega od področij človekove dejavnosti, tudi znanosti.

² Za izbrano bibliografijo etnoloških in folklorističnih odmevov na Murkovo delo gl. Slavec Gradišnik 2005a. Od takrat se je seznam podaljšal; posebej opozarjam še na obsežnejši razpravi Marije Stanonik (2013, 2017).

meddisciplinarnim dialogom.³ In ne glede na to, da danes uporabljamo zanje drugačno izrazje, izoblikovano v nizu pomembnih epistemoloških in metodoloških obratov – jezikovnega, literarnega, prostorskega, reflektivnega, performativnega, če omenim le nekatere, ki sooblikujejo sodobno humanistiko v zadnjih desetletjih s prehajanjem meddisciplinarnih ločnic in ki vanje z nekaj znanstvene imaginacije lahko prevedemo tudi Murkovo delo.⁴ Ali tako, kakor je zapisal njegov učenec Frank Wollman:

[...] vrnitve k Murku [so] lahko inspirativne tudi v sodobnem metodološkem vrenju zaradi svoje metodološke raznolikosti, nazorskega pluralizma, tematske širine in 'življenjske praktičnosti', ki briše oziroma premošča medgeneracijske razlike. (Nav. po Zelenková 2012: 204)

V tem prispevku je Matija Murko obravnavan kot narodopisec oziroma etnolog. Zelo splošno (in idealnotipsko) rečeno je za etnološko vedo konstitutivna odprtost do drugačnosti (sodobno rečeno do 'drugega'), sprehajanje med različnimi kulturami, njihovo primerjanje, da bi spoznali, kaj povezuje in kaj razločuje mnogotero človeško bivanje na pisanem etnografskem zemljevidu sveta. Četudi se iz generacije v generacijo zdi, da gre vedno bolj za »svetovno kulturo« – in že Murko je pisal, da »novodobna kultura namreč niveluje vse narodne svojine« (Murko 1896a: 76) –, gre še vedno za organizacijo različnosti, za povezanost lokalnih kultur in kultur, ki niso teritorialno zakoreninjene. Sodobnih (in tudi preteklih!) družb in kultur ni mogoče videti in obravnavati kot teritorialno omejenih in samozadostnih, četudi se njihovi številni aspekti reproducirajo uprostorjeno – v neposrednih stikih na mikroravni dnevnega življenja, temveč so prostorsko omrežene, prekrivajoče se in premešane v transnacionalnem, celo globalnem prostoru.

Takšen pogled ali držo z odprtim odnosom do kulturne mnogoterosti in mnogoplastnosti bi mogli označiti za svetovljansko (Hannerz 2015), in sicer v dveh temeljnih pomenih – kot naravnost, usmerjenost ali orientacijo in kot kompetenco, obeh v številnih odtenkih. Tako se svetovljani razpršijo med pola laikov in izvedencev. Kompetenca je lahko splošnejša ali specializirana: v prvem

³ Ob tem je pomembno opozorilo, da so imeli tudi literarni zgodovinarji zadrege, kako ob razsežni in notranje povezani filološki dejavnosti Murka pravzaprav »ustrezno postaviti« v literarno zgodovino, »saj Murko presega njene meje na ravni individualne biografije in opusa, na ravni socialno-institucionalnega funkcioniranja stroke in do neke mere celo na ravni njene teoretično-metodološke problematike« (Dolinar 2005b: 13).

⁴ Ob vprašanih sodobne recepcije Murkovega dela zunaj etnološke vede je bil Murko deležen obsežne presoje s stališča slavistike (gl. npr. Evropsko 2002; Murkova 2003; Matija 2005), po mnenju Marije Stanonik pa ne tudi slovenistike; ta drža je pripisana dejstvu, da je Murko »večino svojega ustvarjalnega življenja preživel na tujem in svojo kariero začel v germanistiki« (Stanonik 2013: 35).

primeru gre za nekakšno osebno zmožnost, da si posameznik tlakuje pot v druge kulture s poslušanjem, opazovanjem, intuicijo in refleksijo, v drugem pa za kulturno kompetenco v ožjem smislu, da je opremljen z veščinami, s katerimi se bolj ali manj izvedensko giblje v kakem specifičnem sistemu pomenov (Hannerz 2015: 487–488). Slednja naj bi bila posebna odlika raziskovalcev kultur, t. i. poklicnih tujcev (Agar 1980). V obeh primerih pa ukvarjanje z drugačnostjo zahteva premislek o sebi in v tem se, po Hannerzu, skriva narcistična poteza: posameznik »se oblikuje v prostoru, kjer se kulture zrcalijo druga v drugi« in njegova »predanost tuji kulturi implicira osebno avtonomnost glede na kulturo, iz katere izvira« (Hannerz 2015: 488).

Takšno svetovljanstvo ni povezano zgolj s tako ali drugače prakticirano mobilnostjo, tj., da raziskovalci zelo pogosto raziskujejo v drugih krajih. Opozoriti gre namreč na pomen izvirne rabe pri filozofu Immanuelu Kantu, tj. na pomen sestavljenke, ki izraža ontološko napetost med dejstvom, da je biti človek hkrati naseljevati/prebivati v svojem telesu, posebni prostorskosti in časnosti (*polis*), in biti bistveni del vrstnih zmožnosti in odgovornosti človeškega ali človeštva kot celote (*cosmos*) (Rapport 2014: 110–111). Kant je hkrati tudi kot prvi ponudil zamisel o antropologiji kot moderni znanstveni disciplini in kozmopolitskem projektu: mislil je na raziskave posebnih človeških življenj in subjektivnih fenomenologij – življenj posameznikov v posebnih prostorih in krajih, da bi se dokopali do razumevanja splošno človeškega in objektivnih resnic (Rapport 2014: 111).⁵

Z naslovom prispevka »med domom in svetom« želim opozoriti na Murkovo svetovljanstvo, ne zgolj zaradi tega, ker je v njegovi osebni biografiji množica krajev, v katerih je živel in po katerih je popotoval, temveč je bil ob vseh teh postajah in premikih komunikacijsko vpleten v številne mreže, ki jih je tudi sam soustvarjal in so presegle lokalne okvire in so bile v pravem smislu mednarodne – to so njegove poklicne, akademske mreže. Oboje – teritorialno določne in

⁵ Kantov razsvetljenski projekt antropologije kot študija splošno človeškega, ki je zahteval znanje in presojo (moralni vidik), sta preglasili tako herderjevska kritika, ki je humanističnemu holizmu nasprotovala s trditvijo, da sta »človek« in »človeštvo« zgolj abstrakciji, da obstajajo, npr., samo Nemci, Francozi, Perzijci idr. v svoji kulturno-teritorialni primordianosti (mimogrede: pri tem so bili kritiki pozornejši na Herderjev partikularizem v škodo njegovih univerzalističnih postavk), kakor tudi Heglovo, da je kozmopolit izgnanec iz naravnega človeškega sveta in da ima človek utelešeno nezavedno, organsko pripadnost kraju, jeziku in kulturi. Preseganje lokalnih posebnosti v iskanju splošnih resnic vodi v odtujitev od »družin narodov« – od naravne zavesti, občutja in skupnosti. Razvoj družbenih in humanističnih ved v 19. stoletju je bolj izrazil etnični/nacionalni etos, tako v antropologiji kakor različnih etnoloških in folklorističnih tradicijah, ki so bile povezane z graditvijo narodov v Evropi. V tem smislu se v antropologiji o njenem kozmopolitstvu v 19. in 20. stoletju govori s precejšnjimi pridržki (Rapport 2015: 112–113), ki so jih proti koncu 20. stoletja deloma razpršile, deloma poglobile številne razprave v objemu refleksivnega obrata.

deteritorializirane mreže – pa so bile okvir, v katerem se je oblikovalo njegovo nazorsko in znanstveno obzorje, torej znanstvena snov in način, kako jo je obravnaval.

Preplet osebnega trajektorija, akademskih mrež in problematike pa je povezan še z dvojim.

Najprej: »dobra« znanost je inherentno mednarodna, nadnacionalna, hkrati pa tudi vedno prizemljena v trenutnih prostorih in časih, če in ko prisluškuje dogajanju in procesom v lokalnem/regionalnem, etničnem/nacionalnem okviru, ko si oboje prizadeva razumeti v kar se da širokem prepletu dejavnikov. V tem smislu je tudi bolj ali manj »uporabna«, »družbeno angažirana«. In Murko si je izrecno prizadeval, da mora filologija kot celota (in njene veje posebej) streči ne le znanstvenim, spoznavnim, marveč tudi »informativnim, didaktičnim, propagandnim, družbenim ali nacionalnim potrebam« (Dolinar 2005) in širše mednacionalnemu in medkulturnemu razumevanju in spoštovanju. Po tem se je bistveno ločil od svojih predhodnikov in sodobnikov v filologiji. Neposredno je namreč poudaril to, čemur danes rečemo »(družbeni, kulturni) učinki znanosti«, s čimer se takratna pozitivistična znanost ni ukvarjala, saj jo je zanimala izključno njena racionalna spoznavna moč. Tega njegovega angažmaja ni mogoče razložiti brez upoštevanja dejstva, da je živel in spoznaval po zgodovini, kulturi in politiki različna okolja, in je dobro vedel, kaj zavira ali podpira splošno »narodno omiko«, ki je bila njegov cilj in h kateri daljnosežno prispeva znanstveno raziskovanje. Tako ni nenavadno, da se je ob znanstvenem – raziskovalnem, uredniškem, pedagoškem, mentorskem delovanju – angažiral tudi organizacijsko. Sem sodi Murkova skrb za odprtje in razvoj institucij, kjer bi narodopis domoval, in za popularizacijo narodopisnih spoznanj (Murko 1896a: 134, 136–137). In Murko je za Slovence to počel iz tujine: »ob vsem kozmopolitstvu [je bil] narodno zaveden Slovenec« (Dolinar 2005b: 17).

In drugič: znanstvenikov habitus lahko zares osvetlijo podrobna navzkrižna branja »življenja in dela«; tudi v življenju znanstvenika so številna naključja in osebne odločitve – če jih ne bi bilo, bi se pot marsikatero vede morebiti usmerila drugače. Kakšna bi bila, na primer, Murkova pot, če njegov učitelj ne bi bil Fran Miklošič, če Murko ne bi obiskal Rusije, če posebno interesno območje avstro-ogrske monarhije ne bi bila Bosna, kjer je Murkovo delo prineslo prelomna folkloristična spoznanja, itn. In naposled, kako drugačna bi bila morda disciplinarna pot etnologije, če bi Murko ob ustanovitvi Univerze prišel v Ljubljano, kar so se spraševali (in obžalovali) presojevalci Murkovega pomena za etnologijo v Sloveniji (Novak 1969, 1972; Kremenšek 1981) in kar ostaja vprašanje, na katero »prej ali slej zadenejo skoraj vse slovenske obravnave Murkovega življenja in dela, pa tudi spisi o zgodovini slavistike v času ustanavljanja ljubljanske univerze« (Dolinar 2005b: 17). Murko sam je to komentiral razmeroma lapidarno:

[...] *kljub svojemu lepemu položaju [sem imel] vendarle željo, da pridem v novo jugoslovansko državo [...]. Bil bi si želel organizirati ljubljansko univerzo, toda to so opravile povsem dobro domače in mlajše in moči* (Murko 1951a: 172; Dolinar 2005b: 17).

In naposled je zagotovo res tudi to, da njegov prispevek v filologiji širše in narodopisju posebej ne bi bil takšen, kakršen je bil, če se njegovi osebna in publicna pot ne bi tako srečno ujeli. Ali, kakor je zapisal sam na koncu *Spominov*:

Ko se oziram po svojem dolgoletnem znanstvenem in družabnem delovanju, smem reči, da sem doživel izpolnitev svojih življenjskih idealov v večji meri, kakor sem sam pričakoval. (Murko 1951a: 258)

Murkove poti in stiki

V tem okviru ni mogoče izčrpno nanizati številnih krajev, kjer je živel, deloval in kamor je potoval, in vse ljudi, s katerimi je bil v stiku – od sorodnikov (sinova sta ga, npr., spremljala ob terenskih raziskovanjih na Balkanu in v Dalmaciji, hči mu je pomagala pri pisanju – prevajala je njegovo delo, pripravila njegovi prvi bibliografiji, soproga je bila vselej in povsod njegova zvesta spremljevalka) do učiteljev, kolegov iz akademskega sveta in javnega življenja, študentov, njegovih pripovedovalcev, opazovancev in dopisovalcev.⁶ Murko je v *Spominih* skrbno zapisal življenjske korake in postaje, pri katerih je na preštevilnih mestih vidno, kako je bilo pravzaprav vse njegovo bivanje prežeto z znanostjo oziroma njegova znanost z življenjem,⁷ kar se samo po sebi od 80. let prejšnjega stoletja ponuja kot aktualno vprašanje zgodovine znanosti (Secord 2004: 657).

Pomen potovanj in stikov postavlja niz vprašanj o znanju in spoznanjih, kako nastajajo, kako se sporočajo, prenašajo in prevajajo. S tem se v zadnjem času ukvarja posebno področje zgodovine znanosti o »potujočem znanju« (ali kroženju znanja), ki vključuje ljudi, tehnike in orodja, komunikacijo, vrednote in

⁶ Posebej v zvezi s slednjimi imamo etnologi precejšen dolg do pregleda in analize Murkove korespondence, ki jo hranita Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani in Literarni arhiv Narodnega muzeja v Pragi. V zapuščini v Ljubljani so pisma skoraj 2000 dopisovalcev, ne dosti manjše število v Pragi. Glej zgolj za prvi vtis Osebno kazalo v Murkovih *Spominih*.

⁷ Le drobna zgleda: V *Spominih* je z etnografsko natančnostjo opisal svoj »rojstni dom« in opis sklenil z: »Takšna hiša šteje k tipu alpske hiše, kakor se je razširil od zgornje Nemčije tja do gozdnih krajev Črne gore, v Srbiji pa tja do meje z Bolgarijo« (Murko 1951a: 11). Iz dunajskih let je omenil, kako je takrat postal planinec in: »Z veseljem sem gojil pozneje turisticke vse do prve svetovne vojne, obiskoval slovenske Alpe, vodil celó svojo mlado soprogo na Ojstrico, Grintavec in Triglav [...] Od svojih tur sem imel tudi znanstveno korist, kajti dospel sem lahko tudi do zadnjih pastirskih koč, kar je dobro došlo za mojo razpravo o jugoslovanski hiši« (Murko 1951a: 123).

epistemologije – njihovo spreminjanje, predelave in spornosti, v katerih so ustvarjanju znanja integralna srečanja in izmenjave.⁸ Pripovedni okvir zgodovinarjev znanosti upošteva raznovrstna razumevanja znanja kot oblike komunikacije, pri čemer so v ospredju procesi gibanja/premikanja, prevajanja in posredovanja, ki prestopajo meje narodov, časovnih obdobj in disciplin, ki se sicer zdijo tako samoumevne (Secord 2004: 654).

Akademsko mrežo posameznikov in ustanov je neposredni prostor produkcije znanja in njegovega transferja (Fikfak 1999, Slavec Gradišnik 2008, Fikfak, Slavec Gradišnik 2011, Pisk 2017). V zvezi s tem je bilo pri Murku odločilno, da se je tako kakor vsa prva generacija velikih slovenskih slavistov kot znanstvenik oblikoval eksteritorialno in ekslingvalno (Fikfak 1999: 143), da se je njegova izobrazba napajala pri takrat vodilnih jezikoslovcih, literarnih in kulturnih zgodovinarjih, folkloristih in etnografih, s katerimi je imel bodisi dnevne delovne, družabne in korespondenčne stike. Geografsko je segla od domače Drstelje in Ptuja, kjer se je naučil nemško, ne pa tudi temeljev glasbe,⁹ do Dunaja, ruskih širjav in krajev na Balkanskem polotoku. Raziskovalno in tudi komunikacijsko je bil torej za Murka kot slovanskega filologa najpomembnejši slovanski prostor.¹⁰ Vendar so njegova spoznanja zares potovala in dosegla medcelinske daljave. Naj omenim le droben, a poveden zgled.

Murko je imel leta 1928 odmevna predavanja o južnoslovanskem ljudskem pesništvu na pariški Sorboni, kjer se je seznanil s slovitim jezikoslovcem Meilletom. Meillet ga je predstavil ameriškemu raziskovalcu epskega pesništva Milmanu Perryju, ki je z Albertom Lordom po Murkovih sledih v 30. letih prejšnjega stoletja raziskoval v Bosni. Daljnosežni Murkov vpliv ni segel le v grško literarno zgodovino, temveč tudi v mnogo poznejše razprave o sodobni folkloristiki kot študiju »poetike vernakularnega« v ZDA. Zanj je sodobni ameriški folklorist Richard Bauman (2008) razbral tri konstitutivne tokove (tekstualnega, performativnega, antropološkega). Drugega izmed njih sta zastavila Perry in Lord. Usmeritev, zgoščena v formulični teoriji oz. teoriji ustnosti, je osredinjena na epsko zgradbo in poetiko, pri čemer je poudarjena ustvarjalnost posamičnega pevca/pripovedovalca; narekujejo jo formalne omejitve – formule pesniškega

⁸ Glej npr. <<https://blogs.otago.ac.nz/crocc/2019/04/08/cfp-encounters-and-exchanges-exploring-the-history-of-science-technology-and-matauranga-indigenous-knowledge/>>; Secord 2004.

⁹ Gre za neprijeten spomin iz zadnjega razreda ljudske šole: ker sta s sošolcem med poukom izdelovala možiclje iz voska, bi moral za kazen peti sam, česar se je sramoval. Zaradi tega se v prvem razredu srednje šole ni priglasil k neobveznemu pouku glasbe, pozneje pa je bilo prepozno: »Pevca ne bi nikdar postal, toda [...] naučil [bi se] temeljev glasbe, ki sem jih pogrešal vse življenje, zlasti pri proučevanju ljudskih pesmi« (Murko 1951a: 17).

¹⁰ O etnološko usmerjenih raziskavah slovanskega prostora glej Slavec Gradišnik (2005b).

sistema in podpirajo zmožnosti/razsežnosti t. i. ustnih kultur oz. kulture ustnega prenosa (ali, po Stanonikovi, naravni za razloček od tehničnega tipa komunikacije). Tako se dinamika ustvarjalnosti uravnoteži z medbesedilno/intertekstualno sopostavljenostjo vsake izvedbe predhodnim izvedbam »iste zgodbe«. Ta smer raziskav enakovredno upošteva formalne, tematske in pragmatične vidike ustnega (ljudskega) pesništva. – In to je bila temeljna Murkova ugotovitev o transformativnem značaju »ljudskega«, s katero je Murko presegel uveljavljene filološke okvire in filološko metodologijo ter najnazorneje pokazal, kako je za folkloristiko/etnologijo disciplinarno konstitutivna zmes »predmeta« in »metode«.

Murkove življenjske poti, akademsko in javno življenje ter širjenje njegovega znanja so skrbno kronološko zapisane v njegovih *Spominih*, ki jih bo treba na novo in večkrat prebrati z očmi, zainteresiranimi za prostore in vezi ustvarjanja znanstvenih del in, širše, transferja znanja. Spominska literatura je seveda poseben žanr, ki je prostor piščeve svobode in, kar je posebej opazno pri Murkovih spominih, piščeve avtorefleksije, na katero je opozorila Ilse Seehase (1987), ko je presojala njegovo znanstvenozgodovinsko mesto v slavistiki.

V Predgovoru *Spominov* je zapisal, da mu je »šlo za tem, napisati resnico, ničesar olepševati in ničesar zamolčati, dasi to ni vselej ustrezalo sedanjim razmeram in mojim današnjim naziranjem, do katerih sem došel po skušnjah mnogih let« (Murko 1951a: [6]). In: »predvsem da bi pojasnil svoj znanstveni razvoj in drugo svoje delovanje« (Murko 1951a: [7]).

Murka so nenehno opominjali, da bi napisal spomine »o svojem bogatem življenju in o svojem delovanju v raznih krajih«, a ni utegnil, kakor je le kratek čas – med bivanjem v Rusiji – pisal dnevnik in nato v Leipzigu »skušal zapisati svoja doživetja, vendar sem se takoj prepričal, da lahko ponavljam samo to, kar sem slišal in bral in česar nisem mogel kontrolirati; zato sem to delo opustil«, ohranil pa je vso korespondenco (Murko 1951: [7]). Ta je najdragocenejši dokument »personalizirane preteklosti«, v kateri je Murko lahko nadzoroval snov in obliko: poleg tega, da »ima spoznavno in dokumentarno in spoznavno funkcijo [...], [je] oblika ustvarjalne samorealizacije, ki priča o identiteti svojega avtorja«, ki si z dopisovalci delil »analogni 'spomin časa' ter poklicni in družbeni kontekst« (Zelenková 2012: 194).

Spomini so intelektualna biografija par excellence, napisani seveda s časovne distance, a prav nič stilizirani – nasprotno. So zbir tako natančnih, neposrednih in stvarno komentiranih, mestoma literariziranih zapisov,¹¹ kakor da bi avtorja spremljali na njegovih fizičnih in miselnih dnevnih poteh. Poleg tega, da omogočajo rekonstrukcijo njegovih širših in filoloških nazorov in metodologije, je

¹¹ O narativni strukturi Murkovih *Spominov* glej zgoščeno Pospíšil (2002: 180).

Murko v njih opominjal na svoja dela, ki jih je imel za pomembna, in odmeril prostor vsemu, česar ne moremo brati v takrat priznanih znanstvenih žanrih. Danes, ko znanstvenih ved in disciplinarnega znanja ne merimo izključno po kanoničnih teorijah, znanstvenih usmeritvah in prelomnih delih, se Murkovi *Spomini* ponujajo kot eksemplarično besedilo, vredno posebne analize v slogu *histoire croisée*, ki omogoča transnacionalni pogled ne le na filologijo, temveč širše na kulturno, družbeno in politično zgodovino slovanskega sveta. Hkrati pa so dokument znanstvene prakse, ki iz znanosti ne izriva nezamenljive osebnosti (Seehase 1987: 291, Auto-ethnographies 2005).

Murkovo narodopisje: kaj in kako raziskovati?

Vsa novodobna kultura je večstoletno delo vseh narodov, vpraša se le, koliko je kdo ima. Kaj je kdo v njo prinesel in kako je ono, kar je od drugih sprejel, ipak po svoje preuredil. V tem oziru ima pa vsak narod svoj značaj, poleg telesnih posebnosti tudi svoje duševne, ki so odvisne od njegovih zemljepisnih, verskih in zgodovinskih razmer. (Murko 1896a: 81)

Kakor v *Spominih* se je Murkov eruditski in družbeno angažiran duh iz znanstvenih razprav preliv v zgolj navidez bolj publicistično pisanje in javne nastope. Zgledov za to je v Murkovi bibliografiji (Arnieri-Murko 1951a; Bečka, Zelenková 2003) preveč, da bi jih bilo mogoče na tem mestu smiselno povzeti. Ponazarjam ga z zgledom, posebej domačim etnologom – tj. poročilom »Narodopisna razstava v Pragi l. 1895,« na kateri sta si, kakor je zapisal, »resnobna znanost in narodna navdušenost [...] podali roke« (Murko 1896a: 81). »Veličastno češkoslovansko narodopisno razstavo sem popisal podrobno in s tem povzročil v slovenskem narodopisju preobrat v realističnem duhu« (Murko 1951a: 114). Navdušenje nad njo odseva že v obsegu tega poročila, ki v vseh pogledih presega takšno žanrsko oznako, pa tudi v dejstvu, da ji je dunajska antropološka družba namenjala predavanja, »izmed katerih je moje kot prvo doprineslo prispevke k njeni zgodovini in karakteristiki« (Murko 1951a: 114); objavljeno je bilo v dunajskih *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft* (Murko 1895), o tem pa je pisal tudi v *Ljubljanskem zvonu* (Murko 1896b). To besedilo je že zaradi njegove oznake tudi primeren zgled za kratek oris njegovega »narodopisa«. ¹²

Zadnji, najkrajši razdelek tega besedila (dobrih pet strani od 61) – to so *Nauki za Slovence* – je v etnološki literaturi obveljal za prvi etnološki znanstveni

¹² Kakor omenjeno v uvodu, je bilo deležno številnih branj narodopiscev, etnologov, folkloristov. Glej npr. razprave, omenjene ob besedilu pred op. 2.

program.¹³ Besedilo je bilo objavljeno v nepričakovanem žanru (poročilu o razstavi), a v izobraženskem *Letopisu Slovenske Matice za leto 1896*. Narodopisci in etnologi so bili večinoma pozorni le na ta del besedila, vendar so za Murkov narodopisni oz. etnološki nazor pomembni tudi prvi štirje deli, v katerih govori o Zgodovini razstave, Razstavišču z narodopisnimi in kulturnozgodovinskimi oddelki ter o Uspehu in nasledkih narodopisne razstave. V teh razdelkih se Murko ne pokaže le kot zarisovalec poti, ki naj bi jih ubralo narodopisno raziskovanje pri Slovencih, temveč kot razgledan poznavalec strokovnih in družbenih razmer drugod po svetu, kritičen kulturni zgodovinar in tudi izvedenec za muzeologijo.

Murkovo razumevanje kulture (v najširšem pomenu) najbolje ponazarja navedek o novodobni kulturi. Z gledišča zgodovine etnoloških teorij mu je bil ogrodje evolucionizem (tudi sam se je skliceval na v 19. stoletju zveneča imena – Angleža Johna Lubbocka in Edwarda B. Tylorja in Nemca Adolfa Bastiana), vendar ne v strogi tylorjevski maniri, temveč prepleten in omehčan z zgolj navidez nasprotnimi difuzionističnimi nazori; ti razlik med kulturami niso konceptualizirali v stopnjah od divjaštva prek barbarstva do civilizacije, temveč so poudarjali selitve, potovanja, stike med kulturami in njihovo vzajemno prežemanje. Podobno kakor pri študiju literature (Dolinar 2005b), tudi v raziskovanju kulture nobene od teh smeri ni sprejemal ortodoksno, konkretno v smislu priseganja na splošno veljavne zakonitosti o izviru in razvoju kulture, saj so ga, sicer v njihovi luči, vedno bolj zanimale primerjave med kulturnimi enkratnostmi, ki po induktivnem pozitivističnem načelu šele pripeljejo k splošnejšim spoznanjem, širše tudi medsebojnemu kulturnemu razumevanju.¹⁴

Mi danes vemo, kako so plodi človeškega uma ravno tako kakor razni tovari romali od naroda do naroda in povsod zapustili svoje sledove, in ravno tako jasno je dokazana resnica, da je človeški duh povsod jednak in da si v podobnih razmerah povsod stvarja jednake predstave. Marsikatera prazna vera, šega in navada je pri nas že precej obledela, ne vemo, kaj pomeni, ali nam bo takoj razumljiva, ako jo poiščemo pri nas in pri sorodnikih v starših časih, ko jo n.pr. preganjajo cerkveni zbori ali duhovni pisatelji, še bolj jasna pa nam bo, ako jo najdemo pri popolnoma nesorodnih narodih celó v Afriki in Avstraliji, ki so se ohranili pri prvih stopnjah človeškega razvika. (Murko 1896a: 77)

¹³ Na to, mimogrede, opozarja ime stanovskih priznanj (Murkova nagrada, Murkovo priznanje, Murkova listina), ki jih od leta 1988 za posebne dosežke podeljuje Slovensko etnološko društvo.

¹⁴ Tako je bil, npr., trdno prepričan, da bo »[p]rimerjalno raziskovanje slovstev, povedk in pravljic [...] postavilo učinkovite resnice nasproti pretiranemu nacionalizmu in njegovemu povelečevanju« (Seehase 1987: 296).

Narodopisju se je Murko intenzivneje posvetil v graškem obdobju, spodbude zanj pa segajo v dijaška leta, v študij na Dunaju, posebej pri Miklošiču, ki je, po Murku, »obravnava razne dele slovanske slovnice, slovanske starožitnosti in ljudsko poezijo ... In tako je vzbudil v meni zanimanje za različne kulturne pojave slovanskih narodov« (Murko 1951a: 39). Nespregljivo je bilo enopolletno bivanje in popotovanje po Rusiji (Murko 1889, 1951a: 64–105), kjer se je seznanil tako z etnografskimi kakor ožje folklorističnimi temami, po vrnitvi pa je izjemen vtis nanj naredila prav omenjena razstava.

Z Murkovo samooznako o »preobratu v realističnem duhu« so mu raziskovalci slovenske etnologije dodelili prelomno mesto v njenem razvoju, tj. znanstveni prelom z romantiškim zanesenjaštvom, z opredelitvijo ljudskega, s precenjevanjem pomena dejansko ali navidez narodnega/ljudskega, s stališča narodopisja pomanjkljivimi znanstvenimi prijemi, ki jih je ponujala takratna filologija. Na drugi strani pa je bilo v filologiji odkrivanje značaja ljudstev ali karakterologija eden od vodilnih motiv spoznavanja, saj so si filologi prizadevali odstirati »narodov duh« – a ne več v strogo romantiškem pomenu, temveč racionalno, znanstveno natančno in objektivno, v duhu pozitivistične filozofije in metodologije.

S kulturo ljudstev sta se takrat v Evropi ukvarjali razločeni vedi – etnografija in etnologija;¹⁵ razloček med njima se je ohranil marsikod po Evropi še pozno v 20. stoletje. Murko je izčrpneje posegel v izvire študija »divjakov« in kulture evropskih narodov, postavil ga je na konec 18. stoletja, ob rousseaujevsko kritično Nazaj k naravi! in Herderjeve pobude, v katerih je odmevalo odmiranje samobitnih značilnosti narodov, povezano s civilizacijskim poenotenjem kulture in čezmernim »čaščenjem omike in razuma«. Oba tokova je videl povezana, ko je predstavil navedeno razumevanje kulturnega razvoja. Podmena tedaj aktualnih antropoloških/etnoloških teorij kulture je bila, da je kultura/civilizacija »sad dela vseh narodov«, ne le manifestacija tega ali drugega naroda, na kar je opozoril že Miklošič. Iz Murkovega pisanja je razvidno, da v spoznavnem smislu ni želel razločevati kultur »primitivnih« in »civiliziranih« ljudstev, četudi se je sam posvetil drugim:

Te nazore, pred katerimi so se spočetka prekríževali narodnjaški in učenjaški romantiki ter celo primerjajoči jezikoslovci, ki nikakor niso mogli dopuščati primerjanja »plemenitih«

¹⁵ Ob disciplinarnem razločku med njima (etnografija kot ukvarjanje z ljudsko kulturo enega, v Evropi praviloma lastnega ljudstva, in etnologija kot interes za kulture zunajevropskih etničnih skupin) naj bo vnovič opozorjeno na shematičnost takšnega razločevanja, ki ga je zaznal tudi Murko, in prav tako epistemološko nevzdržno metodološko razločevanje med deskriptivno ter primerjalno in posplošujočo ravni znanstvenega dela (Slavec Gradišnik 2000: 71–89, Slavec Gradišnik 2002, Stanonik 2013: 48–50).

indoevropskih narodov z avstralskimi divjaki, so najbolj stvarili in razširili Angleži (Lubbock, Tylor, med Nemci Bastian), in po njih je pomlajena in razširjena stara znanost, ki se v prvi vrsti zanima za nižje ljudstvo, dobila celo novo ime »folklore« (=volkslehre, v nemščini volkskunde), tako da se danes na vseh jezikih govori o folkloristiki. V našem jeziku bi temu odgovarjala beseda ljudopis (kakor češki lidopis) ali ljudoznanstvo, kar ni neutemeljena novotarija, kajti besedi ljudstvo in ljudski se pri nas še rabita. (Murko 1896a: 77)

V dotakratnem slovenskem prednarodopisju je ob njegovi neizostrenosti, heterogenosti za narodopisje konstitutivnih nefiloloških usmeritvah (o tem več Fikfak 1999) prevladovala romantiška koncepcija starosvetne, izvirne, nepokvarjene, tradicijske in avtonomne ljudske (takrat so jo imenovali »narodna«) kulture kot kulture posebnega preprostega kmečkega, podeželskega sveta. Te »narodne svojine« je Murko razumel kot del »novodobne narodne« kulture, tj. kulture celega naroda, vseh njegovih pripadnikov. »Starine« pa je treba zbirati in hraniti, »ker človeka, ki ni barbar, bo vedno zanimalo, kako so živeli njegovi predniki« (Murko 1896: 134), Slovenci pa dotlej v primerjavi z drugimi evropskimi narodi temu niso namenjali sistematične pozornosti. Opozoril pa je na prenegljenost v dokazovanju izvirno narodnega¹⁶ – v njem je veliko skupnega vsem narodom in tudi v preteklosti so »k nam prihajale tuje misli in tuje reči«. Ni »popolnoma samobitne kulture« (Murko 1896: 77). Tudi ne gre žalovati ob njenem razkroju. – To realistično opozorilo pa v narodopisni praksi ni bilo posebej odmevno. Večina slovenskih raziskovalcev je Murkove *Nauke za Slovence* še dolgo brala na nek način pristrano in kar vztrajala pri romantiškem razumevanju ljudske kulture.

Raziskovalni obseg Murkovega narodopisja je bil širok, skladen s poznejšo celotno etnološko problematiko, torej materialno, družbeno in duhovno kulturo.¹⁷ In ob njej je nakazal pomemben antropološki poudarek: »Sedaj nas zanima ves človek in ves narod, ne samo duševne poteze, ampak tudi telesne« (Murko 1896: 76). Murko sam v tem ni videl posebne inovacije, saj je pripomnil, da je

¹⁶ Zaradi tega je vse, ki jih je vabil k zbiranju »narodnih svojini«, odvrčal od interpretacij – te so stvar strokovnjakov: »Od zbiravcev se ne more zahtevati, naj presojajo svojo gradivo, je-li narodno ali ne, in tudi gospodje, ki bodo zbrano gradivo obdelovali, naj so ne spuščajo preveč v taka vprašanja, ako niso strokovnjaki v svojem predmetu in nimajo za primerjanje zadosti pomočkov na razpolaganje.« (Murko 1896a: 134)

¹⁷ Ob tem je naštel naslednje kulturne sestavine: noša, gospodarstvo, stavbarstvo, notranja oprema, prehrana in orodje; narodne šege in navade, običajno pravo, cerkveni prazniki; pesmi, pripovedke, pravljice, pregovori, besede, govor, vraže in prazne vere, petje, godčevstvo in ples; veselje in žalost, zdravljenje, branje, pobožnost, verski značaj, pravniški in narodno-gospodarski nazori (Murko 1896a: 133–134).

na vse to mislil že Stanko Vraz, na drugi strani pa je Niko Kuret (1972) še več desetletij pozneje menil, da je Murko v popolnosti orisal predmet narodopisja.¹⁸

Poleg orisa predmetne problematike je bilo za etnologijo osrednjega pomena vprašanje, kako raziskovati. Za zgled vsebinske sistematičnosti je Murko pozneje ponudil navodila Antuna Radića (Murko 1904: 113),¹⁹ na katera je bil zagotovo pozoren ob svojih intenzivnih terenskih raziskavah. Zaradi tega bi bilo precej popreproščeno reči, da je Murko načela filološkega pozitivizma preprosto prenesel na raziskovanje drugih sestavin kulture. Za nekoliko pozneje koncipirane študije »besed in reči«, zastavljene v krogu skupine in revije *Wörter und Sachen* (od 1909),²⁰ je Ivan Grafenauer komentiral:

Za te študije ni zadostovalo samo preučevanje literarnih virov in literature, treba je bilo poznavanja predmetov in to ne le v muzejih, ampak tudi na samih nahajališčih, med ljudmi in v pokrajini. (Grafenauer 1952: 201)

Naj dodam, da je bil to način reševanja jezikoslovnih vprašanj s pomočjo etnografskih virov in narobe, s tem pa je Murko »pomagal izpeljati etimologijo iz ozko filološkega področja« (Seehase 1987: 294); etimologije ni brez etnografskega vidika, ki pomaga razgrinjati semantično polje besede.

Tudi temeljna metodična vodila je Murko zapisal v omenjenih *Naukih za Slovence*. V njih odmevajo tako filološka tradicija ukvarjanja s starožitnostmi, srečanje s 'svetom predmetov' na razstavi, pozornost na sodobne kulturne razmere in seveda tudi seznanjenost s takratno etnologijo oz. etnološko literaturo. Tako je zarisal eminentno etnološki oz. etnografski pristop: raziskovanje na terenu z iskanjem virov, opazovanjem, popisovanjem, risanjem načrtov, fotografiranjem, zvočnim snemanjem.²¹ Vse to je neogibno za temeljne in temeljite raziskave, ki naj dobijo mesto v ustreznih raziskovalnih ustanovah, narodopisnem muzeju in

¹⁸ Nekateri raziskovalci so posebej poudarili Murkovo razširitev »predmeta« etnologije na sestavine materialne kulture, ki romantikov skorajda niso zanimale. V tistem času je bila to splošna značilnost interesa za ljudsko kulturo v evropskih deželah, opazna od zadnjih dveh desetletij 19. stoletja, ko se je pozornost nanje razmahnila tudi v povezavi z odpiranjem nacionalnih etnografskih muzejev kot eno pomembnih ustanov, ki so prispevale k nacionalizaciji ljudske kulture.

¹⁹ Antun Radić velja za očeta hrvaške etnologije (narodoznanstva). Navodila za sistematične raziskave je objavil v prispevku *Osnova za sabiranje i proučavanje gradje o narodnom životu* (Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena 2, 1897). – Več o konvergencah in divergencah med Murkom in Radićem glej Kremenšek (1983).

²⁰ Glej op. 24.

²¹ Najnazorneje in najpodrobneje je svojo etnografijo v praksi opisal na podlagi terenskega raziskovanja ljudske epike na Balkanu (Murkova 1951b). Prim. Stanonik (2013).

znanstveni publicistiki,²² sam pa jih je uresničeval ob raziskavah izbranih tem iz materialne kulture in epskega pesništva.

Murko je v raziskovalno prakso vpisal zahtevo, da se zapisano na terenu ohrani upošteva je okoliščine in oblike v kakršnih je bilo posredovano – posebej je temu sledil pri zapisovanju epskih pesmi na Balkanu (Murko 1951b, Dukić 1995, Stanonik 2013: 53–54), in takrat pri nas še izjemen način vizualne dokumentacije s fotografijo. Čeprav je fotografiral že prej, je obsežnejši fond 696 črno-belih negativov nastal prav pri raziskavah na Balkanu med letoma 1930 in 1932. Ni fotografiral le glasbil in pevcev, temveč njihov življenjski prostor (hiše, okolico, pokrajino itn.), ki po njegovih lastnih komentarjih bistveno določa značaj epskih pesmi (Murko 1951b: 556–557). In še nekaj, je izrazito sodobna poteza znanstvenih premislekov: Murko fotografije ni uporabil izključno v dokumentacijske namene, temveč si je z njo pomagal pri komunikaciji s pripovedovalci. (Križnar 1995: 175):

Vest, da bodo fotografirani in fonografirani, je delala čudesa, kot tudi to, da bodo dobili svojo fotografijo in slišali svoj glas. To je imelo kajpada tudi svojo nerodno stran. Kopiranje, pogosto tudi povečevanje in razpošiljanje fotografij s posvetilom pevcem in raznim osebam, ki so mi bile pri roki, je zahtevalo dosti dela, časa in denarja, ampak oni so to nagrado pošteno zaslužili. (Murko 1951b: 23)

Navedeno pa v strokovni spomin vtiskuje še dvoje: najprej morda eno temeljnih zavez poklicne etike, ki zadeva stike in dolg raziskovalca do raziskovancev, in nato raziskovalčevo refleksijo lastnega početja. Oboje je postalo središče epistemoloških razprav šele v zadnjih desetletjih. Refleksivnost v raziskavah kulture namreč meri na povezani razsežnosti: kako raziskovalec ob svojem delu premišlja o svojih spoznavnih in metodoloških postopkih (od postavitve vprašanj, izbora virov, analitičnih/interpretativnih postopkov do načina njihovega upovedovanja/naracije/literarizacije), o njihovih odsevih v raziskovalnih spoznanjih, ter kako ljudje reflektirajo svojo »samoumevno« postavljenost v svet (Rapport 2014: 364–370).

S pozitivistično metodologijo se je filologija vzpostavila kot znanost. Njen razpad v literarno in jezikoslovno vedo ter narodopisje leži tudi v iztanjševanju metod, ki ustrezajo obravnavanju fenomenov oz. spoznavnemu predmetu. Murko je, skupaj s Štrekljem, ko je ta pripravljaval veliko zbirko *Slovenskih narodnih pesmi* (1895–1923), pokazal na filološko metodološko nezadostnost pri obravnavi

²² Tu velja omeniti še Murkov angažma v mariborskem Zgodovinskem društvu in začetku izdajanja *Časopisa za zgodovino in narodopisje* leta 1904, kjer je v prvem letu njegov kritični komentar k zapisu Vida Habjaniča »Frjanovo« (*Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, Zagreb, 1904). To besedilo pa je izrabil, da je ponovil vodilne misli iz *Naukov za Slovence*.

folklorističnih in etnoloških tem, na drugi strani pa s filološkimi prijemi na neogibno znanstveno strogost. In ne preseneča, da je Murko kot svoj ideal poudarjal »akuratnost, marljivost, [...] dobro šolo, dobro metodo raziskovanja« (nav. po Seehase 1987: 293). Primerjalna razsežnost pa filoloških disciplin – združenih in razdruženih – ni uklepala v ozke narodne meje, temveč jih je, nasprotno, razpirala v slovanski in širši evropski, celo zunajevropski prostor.²³

Kakor je bil Murko eden zadnjih velikih filologov, tako so njegov narodopisni program in posebej raziskave ljudske epike na Balkanu pospremili razkroj filologije in disciplinarno specializacijo. S tem pa niso šle v pozabo nazorske in metodološke vezi med jezikoslovjem, literarno vedo in narodopisjem oz. etnologijo, ki jih je Murko iskreno zagovarjal in jim do konca sledil pri znanstvenem delu. Danes se teoretsko in konceptualno posodobljene aktualizirajo tako v folkloristiki, ki je včasih bliže jezikoslovju in literarni vedi, kdaj drugič etnologiji kot vedi o kulturnih procesih in praksah. Vse pa se tudi z drugimi vedami srečujejo na presečiščih antropološkega, psihološkega, sociološkega, umetnostnega in še kakega drugega obzorja ter s tem pogosto zabrisujejo meddisciplinarne ločnice. In, kakor so bile meddisciplinarne razmejitve od konca 19. stoletja, ko so se disciplinarne podobe filoloških ved, pozneje osamosvojene v jezikoslovju, literarni zgodovini in narodopisju, šele zarisovale, z današnjega gledišča težavne, so bile takrat nerelevantne.

Če je bil del Murkovega opusa z gledišča etnologije na Slovenskem večinoma obravnavan kot prelomen za njeno konstitucijo, čemur seveda ne gre oporekati, pa Murkova znanstveno eruditska in k svetu odprta osebnost pritrjujeta pomenu raziskovanja zgodovine znanosti kot transnacionalne prakse in kroženja znanja, a vedno tudi situirane in locirane v konkretne družbene prostore in čase ter disciplinarne problematike. Pri tem v

spekulativnih vedah [...] večinoma ne gre za radikalna odkritja, ampak za premike, nove osvetlitve, drugačne zorne kote, presenetljiva iskrenja in povezave, pri čemer je minljivost naravni sestavni del takšnega študija, trajnost pa težko dosegljiva in nekoliko skrivnostna posledica, ki pa je, tudi če jo dosežemo, na časovni osi prav tako relativna, čeprav ima vedno priložnost, da se – v nasprotju z naravoslovnimi in tehničnimi vedami – kadarkoli vrne v mišljenjsko igro. (Pospišil 2012: 179)

Zato Matija Murko še vedno navdihuje.

²³ Takšen je bil, npr., tudi koncept znanstvenega kroga in revije *Wörter und Sachen*, h kateri je dunajski profesor germanistike in primerjalnega indoevropskega jezikoslovja Rudolf Meringer poleg švicarskega romanista Wilhelma Meyer-Lübkeja, avstrijskega germanista Rudolfa Mucha in finskega jezikoslovca Juliusa J. Mikkola (ta se je ukvarjal s slovanskimi jeziki), povabil tudi Matijo Murka. – Pa tudi drugače: Murko se ni ogibal primerjavam z jezikovno in kulturno zelo oddaljenimi pojavi. O Murkovem sodelovanju pri *WuS* glej Stanonik 2017.

Literatura

Michel AGAR, 1980: *The Professional Stranger. An Informal Introduction to Ethnography*. New York: Academic Press.

Jelka ARNIERI-MURKO, 1951: Bibliografija slovstvene dejavnosti prof. M. Murka [do l. 1937]. *Spomini*. Matija Murko. Ljubljana: Slovenska matica. 265–296.

AUTO-ETHNOGRAPHIES, 2005: *Auto-ethnographies. The Anthropology of Academic Practices*. Ur. Anne Meneley, Donna J. Young. Peterborough, Ontario: Broadview Press.

Jiří BEČKA, Anna ZELENKOVÁ, 2003: Výběrová bibliografie Matiji Murka. *Murkova epoha slovanské filologie. Slavia* 72/1, 124–168.

Richard BAUMAN, 2008: The Philology of the Vernacular. *Journal of Folklore Research* 45/1, 29–36. <<https://www.jstor.org/stable/40206961>>.

Darko DOLINAR, 2005a: Matija Murko, začetek »Slavie« in njeni slovenski sodelavci. *Slavistična revija* 53/3, 401–407.

– –, 2005b: Med slovansko filologijo in nacionalno literarno zgodovino. Matija Murko in slovenska literarna veda. *Murkova epoha slovanské filologie. Slavia* 72/1, 13–26.

EVROPSKO, 2002: *Evropsko leto jezikov. Sodobna slovenska književnost. Matija Murko*. (Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 12). Ur. Marko Jesenšek. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije.

Jurij FIKFAK, Ingrid SLAVEC GRADIŠNIK, 2011: Gradec in slovensko narodopisje. *Graz und Slowenen = Gradec in Slovenci. Sammelband zum gleichnamigen Symposium vom 20.–21. V. 2010 an der Karl-Franzens-Universität Graz*. (Srednjeevropska znanstvena knjižnica, 5). Ur. Ludvik Karničar, Vincenc Rajšp. Dunaj: Slovenski znanstveni inštitut = Slowenisches Wissenschaftsinstitut; Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU; Graz: Institut für Slawistik, Karl-Franzens-Universität. 115–129

Ivan GRAFENAUER, 1952: Matiji Murku v spomin. *Slovenski etnograf* 5, 197–207.

– –, 1954: Matija Murko. *Letopis SAZU. Peta knjiga, 1952–1953*. Ljubljana: SAZU. 168–177.

Joža GLONAR, 1935: Murko, Matija. *Slovenski biografski leksikon. II. knjiga, 6. zv.* Ljubljana. <<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi3880810/#slovenski-biografski-leksikon>>

Ulf HANNERZ, 2015 (1990): Cosmopolitans and Locals in World Culture. *The Globalization Reader*. Ur. Frank J. Lechner, John Boli. 5 izd. Malden, MA, in Oxford, UK: John Wiley & Sons. 486–491.

France KOTNIK, 1944: Pregled slovenskega narodopisja. *Narodopisje Slovencev I*. Ur. Rajko Ložar. Ljubljana: Klas. 21–52.

Slavko KREMENŠEK, 1978: Družbeni temelji razvoja slovenske etnološke misli. *Pogledi na etnologijo*. (Pogledi, 3). Ur. Slavko Kremenšek, Angelos Baš. Ljubljana: Partizanska knjiga, Znanstveni tisk. 9–65.

– –, 1980: H genezi razmerja med etnologijo in slavistiko. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 20/2, 37–41.

- –, 1981: 40 let etnologije na ljubljanski univerzi – predzgodovina. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 21/2, 3.
- –, 1983: Matija Murko in Antun Radić. *Etnološki razgledi in dileme* 1. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 62–98.
- Niko KURET, 1972: 75-letnica prvega slovenskega narodopisnega programa: Matija Murko, Iz poročila o 'Narodopisni razstavi češkoslovenski' v Pragi l. 1895 (Letopis Matice Slovenske 1896). *Traditiones* 1, 19–26.
- Milko MATIČETOV, 1951: Etnografsko delo Matije Murka (Ob 90-letnici). *Slovenski etnograf* 3–4, 406–411.
- MATIJA, 2005: *Matija Murko v myšlenkovém kontextu evropské slavistiky. Sbornik studií*. Ed. Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka: Brno: Masarykova univerzita.
- Matija MURKO, 1889: V provinciji na Ruskem. *Ljubljanski zvon* 9/5 (1. 5.), 278–284; 9/6 (1. 6.), 337–344; 9/7 (1. 7.), 419–428; 9/8 (1. 8.), 457–465; 9/9 (1. 9.), 529–542; 9/10 (1. 10.), 583–593; 9/11 (1. 11.), 660–679; 9/12 (1. 12.), 709–723.
- –, 1895: Zur Geschichte und Charakteristik Prager ethnographischen Ausstellung im Jahre 1895. *Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* 25/4, 90–98.
- –, 1896a: Narodopisna razstava češkoslovenska v Pragi l. 1895. *Letopis Slovenske matice za leto 1896*. Ur. Anton Bartel. Ljubljana: Slovenska matica. 75–137.
- –, 1896b: Dela o narodopisni o narodopisni razstavi češkoslovenski. *Ljubljanski zvon* 16/1, (1. 1.), 63–64; 16/2 (1. 2.), 125–127.
- –, 1904: Frjanovo. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 1, 208–210.
- –, 1951a (1949): *Spomini*. Ljubljana: Slovenska matica.
- –, 1951b: *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike. Putovanja u godinama 1930–32*. [2 knj.] (Djela JAZU, Knj. 41, 42). Zagreb: JAZU.
- –, 1962: *Izbrano delo*. Ur. Anton Slodnjak. Ljubljana: Slovenska matica
- MURKOVA, 2003: *Murkova epocha slovanské filologie. Slavia* 72/1. Ur. Miloš Zelenka. Praha: Slovanský ústav: Slovanský ústav AR ČR in Euroslavica.
- Nigel RAPPORT, 2014 (1999): *Social and Cultural Anthropology. The Key Concepts*. (Routledge Key Guides). 3. izd. London in New York: Routledge.
- France NOVAK, 1963: Matija Murko, Izbrana dela. *Jezik in slovstvo* 8/8, 248–249.
- Vilko NOVAK, 1961: Matija Murko in raziskovanje ljudske snovne kulture. *Slovenski etnograf* 14, 165–170.
- –, 1969: Etnologija. *Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani. 228–231.
- –, 1972: Abteilung für Ethnologie an der Philosophischen Fakultät in Ljubljana. *Ethnologia Slavica* 4, 275–277.
- –, 1986: *Raziskovalci slovenskega življenja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Ivo POSPIŠIL, 2012: Nekaj razmišljanj o filoloških konceptih Matije Murka: Trajnost in minljivost. *Primerjalna književnost* 35/3, 179–192.

RAZVOJ, 1995: *Razvoj slovenske etnologije od Štreklja do sodobnih etnoloških prizadevanj*. (Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva, 23). Ur. Rajko Muršič, Mojca Ramšak. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo.

James A. SECORD, 2004: Knowledge in Transit. *Isis* 95/4, 654–672. DOI: <https://doi.org/10.1086/430657>

Ilse SEEHASE, 1987: K znanstvenozgodovinskem mestu Matija Murka. *Slavistična revija* 35/3, 291–297.

Ingrid SLAVEC GRADIŠNIK, 2000: *Etnologija na Slovenskem. Med čermi narodopisja in etnologije*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

– –, 2002: Murkov zaris etnologije v filološkem narodopisju. *Evropsko leto jezikov. Sodobna slovenska književnost. Matija Murko*. Ur. Marko Jesenšek. (Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 12). Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 167–183.

– –, 2005a: Bogastvo filologije. Murkov pomen za etnologijo v Sloveniji. *Matija Murko v mislenkovém kontextu evropské slavistiky. Sborník studií*. Ur. Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka. Brno: Masarykova univerzita. 100–122.

– –, 2005b: Slovanski svet v obzorju slovenske etnologije. *Slovanský svět očima badatelů a publicistů 19. a 20. století. Sborník z Mezinárodní vědecké konference k 50. výročí úmrtí Ludvika Kuby (Opole 16.–17. listopadu 2006)*. Ur. Petr Kaleta, Lubomír Tyllner. Praha: Etnologický ústav AV ČR. 209–225.

– –, 2008: Institucije in produkcija etnološkega znanja. *Slike kulture nekad i sad*. Ur. Zorica Divac (Zbornik EI SANU, 24). Beograd: Etnografski institut SANU. 65–79.

Marija STANONIK, 2013: Matija Murko (1861–1952) na razpotjih slovanske filologije. *Folkloristični portreti iz 20. stoletja. Do konstituiranja slovenske slovstvene folkloristike*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 35–85.

– –, 2017: Matija Murko pri reviji Wörter und Sachen. *Etnolingvistika po slovensko*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 38–50.

Anna ZELENKOVÁ, 2012: Komparativistika in literarna zgodovina v korespondenci dveh slovanskih filologov (Matija Murko in Frank Wollman). *Primerjalna književnost* 35/3, 193–207.

MATIJA MURKO ZWISCHEN HEIM UND WELT

In der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts wurde das philologisch geprägte ethnologische Paradigma von einem Teil der präsentistischen ethnologischen Kritik eher als hemmend denn als fördernd für die Forschung angesehen, was insbesondere die Relation zwischen der Ethnologie und Folkloristik betraf. Der Kosmopolitismus führender Philologen sowie thematische und methodologische Ambitionen der inter- und transdisziplinären Philologie wurden dabei völlig übersehen. Gegen Ende des 19. Jahrhunderts waren philologische Disziplinen (Sprachwissenschaft, Literaturgeschichte, Ethnologie) im slowenischen Raum noch wenig differenziert. Unter solchen Bedingungen gelang es Murko, die Ethnologie gegenüber Sprachwissenschaft und Literaturgeschichte fest und deutlich differenziert zu positionieren. Mit einem breiten philologisch geprägten Horizont und humanistischen Wissen war Murko derjenige, der die damalige volkskundliche, heute ethnologische Disziplin konzeptuell

und methodologisch etablierte. Ohne seine umfangreichen und vertieften Kenntnisse der damaligen Literatur, ohne sein Eingebettetsein in internationale akademische und andere Netzwerke und insbesondere ohne sein kosmopolitisches Denken und Handeln wäre das nicht möglich gewesen. Seine vielfältige pädagogische, publizistische, organisatorische und wissenschaftliche Tätigkeit war von Offenheit und Breite durchdrungen und diente sowohl den gesellschaftlichen und nationalen Interessen als auch dem interkulturellen Verständnis und respektvollem gegenseitigen Umgang.

Zumal Murkos Beitrag zur Etablierung der slowenischen Ethnologie bereits gründlich untersucht wurde, wird er in der vorliegenden Abhandlung nur lapidar und hauptsächlich unter Berücksichtigung seines Kosmopolitismus dargestellt. Die gewählte Perspektive führt zur Auffassung der Wissenschaft als transnationale Praxis und Wissenskreislauf, der sich allerdings immer nur konkret in Raum und Zeit vollzieht.